

روش دستور- ترجمه در بستر آموزش الکترونیکی*

نادر حقانی

استادیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران

تاریخ وصول: ۸۳/۱۰/۲۷

تاریخ تأیید نهایی: ۸۳/۱۲/۱۰

چکیده

شیوه دستور- ترجمه که در اصل برگرفته از دو مقوله «آموزش دستور» و «ترجمه» است، تاکنون بیشتر در بستر فیزیکی مورد بررسی قرار گرفته است. آگاهی از تاریخچه این شیوه آموزشی، خود به معنی شناخت مشخصات و قابلیت‌های متفاوت آن در سرعت‌بخشی به روند انتقال محتوا است. آشنایی با چگونگی ایجاد، گسترش و تعمیق مهارت‌های کتبی زبان در محیط واقعی آموزش، خود گامی مؤثر در استفاده بجا و هدفمند از شیوه دستور- ترجمه در بستر الکترونیکی محسوب می‌شود. در یادگیری به طور اعم و یادگیری زبان به طور اخص، اصل بر اصرار به استفاده از محیط فیزیکی آموزشی و یا شیوه آموزشی خاص نیست، بلکه مسأله اساسی، میزان حصول به اهداف دوره‌های آموزش زبان می‌باشد. در مقاله حاضر، به کارگیری شیوه آموزش دستور- ترجمه در دو بستر فیزیکی و الکترونیکی مورد مقایسه قرار گرفته است.

واژه‌های کلیدی: آموزش زبان، شیوه دستور- ترجمه، تمرین ترجمه، خواندن، نوشتن، اینترنت.

* مقاله حاضر مستخرج از طرح پژوهشی «بررسی شیوه‌های آموزش زبان در بستر آموزش الکترونیکی» به شماره ۳۶۳/۴/۱۰۳۷ است که با حمایت مالی معاونت پژوهشی دانشگاه تهران در حال انجام می‌باشد.

مقدمه

سابقه استفاده از شیوه دستور- ترجمه به تدریس زبان‌های انگلیسی و فرانسه در مراکز آموزش عالی قرن ۱۹ اروپا بر می‌گردد. این شیوه در واقع از بطن آموزش زبان‌های لاتین و یونانی پدید آمد. به تعبیری دیگر، موفقیت‌ها و تجربیاتی که از مدت‌ها پیش از قرن ۱۹ در زمینه آموزش زبان‌های لاتین و یونانی حاصل شده بود، زمینه مناسبی را در ابداع شیوه‌ای کارا برای آموزش زبان‌های انگلیسی و فرانسه مهیا کرد. شیوه دستور- ترجمه بعدها خود زمینه ایجاد بحث‌های نظری را در باب آموزش زبان و ظهور روش‌های جدیدتر در دوره‌های بعد فراهم نمود. با ورود ابزارهای الکترونیکی به عرصه آموزش و تحول در وسایل کمک آموزشی، شیوه‌های مورد استفاده در آموزش زبان نیز دچار تغییرات شگرفی شد. ظهور فناوری اینترنت و ابداع ابزارهای مدرن اطلاع‌رسانی و گسترش ارتباطات نیز تحولات صورت گرفته را شتاب بخشید. استفاده از «ترجمه» در دو بعد متصور است. در بعد اول، «ترجمه» به عنوان هدف و محصول عمل زبانی و در نهایت به عنوان یک مهارت مطرح می‌شود و در بعد دوم - که محور بحث در شیوه‌های آموزش است - ترجمه، «ابزار آموزش زبان» در ایجاد و گسترش مهارت‌های چهارگانه زبانی است. با توجه به شرایط کنونی، شاید به عقیده جمعی از متخصصان، استفاده از شیوه دستور- ترجمه در آموزش زبان، دیگر توجیه زمانی و اقتصادی نداشته باشد. در مقاله حاضر، قابلیت بستر الکترونیکی در ایجاد و گسترش مهارت‌های کتبی زبان مورد بررسی قرار می‌گیرد.

بحث و بررسی

استفاده از شیوه دستور- ترجمه در آموزش زبان، سابقه‌ای نسبتاً طولانی دارد. در واقع حتی پیش از شکل‌گیری شیوه دستور- ترجمه به مفهوم کنونی آن، آموزش دستور زبان و تمرین ترجمه، به عنوان روش‌هایی مناسب برای انتقال مهارت‌های زبانی مورد استفاده قرار می‌گرفت. شیوه دستور- ترجمه به مفهوم روشی مشخص در آموزش زبان، برای اولین بار در اواخر قرن ۱۸ و اوایل قرن ۱۹ میلادی از سوی متخصصان آموزش زبان در مراکز آموزش عالی اروپا مطرح شد. تحولات مربوط به اروپای قرن ۱۹ از جمله صنعتی شدن، گسترش

مبادلات علمی و اقتصادی بین کشورها و نیز ظهور قدرت‌های سیاسی در اروپا، یادگیری زبان‌های اروپایی از جمله انگلیسی و فرانسه را که جانشین زبان لاتین شده بودند، برای بسیاری از افراد، به ویژه علاقه‌مندان به تحصیل و پژوهشگران الزامی ساخته بود. این امر، مراکز آموزش عالی را بر آن داشت تا با الگوبرداری از روش آموزش زبان‌های لاتین و یونانی، به ابداع شیوه‌ای علمی برای آموزش زبان‌های دیگر بپردازند. از این رو می‌توان گفت، شیوه دستور- ترجمه حاصل تجربیات مراکز آموزش عالی در زمینه آموزش زبان‌های لاتین و یونانی باستان است. در واقع از دوره رنسانس و تألیف کتب و منابع علمی به زبان لاتین، که زبان علمی اروپای آن دوران محسوب می‌شد و نیز توجه ویژه به زبان یونانی باستان، آموزش زبان‌های لاتین و یونانی وضعیتی مشابه زبان‌های انگلیسی و فرانسه در قرن ۱۹ داشت. اما از آنجا که زبان‌های لاتین و یونانی باستان از لحاظ جمعیتی و جغرافیایی گسترش بسیار محدودی داشتند و به اصطلاح «زبان مرده» تلقی می‌شدند، بهترین روش برای آموختن آن‌ها، روش یادگیری از طریق مطالعه منابع و ترجمه آن‌ها بود.

در این بین، ظهور دوره خردگرایی و توجه ویژه به علوم برهانی، نظیر منطق و ریاضیات، به جهت نقش آن‌ها در پرورش فکری و ایجاد تفکر منطقی، بر تصور رایج از زبان نیز تأثیر گذاشته بود، به گونه‌ای که تحت این تأثیرات، زبان نیز نظامی قانون‌مند و منطقی از ساختارهای نحوی تعریف می‌شد (ر.ک. رویینز، ۱۳۷۰). بر این اساس، به عقیده بسیاری از متخصصان آن دوران، آموزش زبان به معنای یادگیری تدریجی قواعد دستوری و در نهایت تسلط به نظام زبان خارجی بود. با توجه به این مسأله، دستور زبان به مفهوم مجموعه‌ای از قواعد سازنده ساختارهای زبانی، از اهمیت ویژه‌ای در آموزش زبان برخوردار شد. نگرش فوق نسبت به زبان در طول قرن‌های بعد نیز حفظ شد و به تدریج شیوه دستور- ترجمه که در اصل برگرفته از دو مقوله «آموزش دستور» و «ترجمه» بود، شکل گرفت.

شیوه دستور- ترجمه تا اواخر قرن ۱۹ (دوران اصلاحات آموزشی)، تنها شیوه آموزش زبان به شمار می‌رفت. پس از آن نیز، اگرچه این شیوه کم کم جای خود را به شیوه‌های جدیدتر داد، اما هیچ‌گاه به طور کامل از حوزه آموزش زبان کنار گذاشته نشد، به طوری که در قبل و بعد از جنگ جهانی دوم و حتی تا به امروز، استفاده از آن با قوت و ضعف متفاوتی، با

توجه به هدف دوره آموزشی مورد استفاده قرار گرفته و می‌گیرد.

با توجه به اهمیت قواعد دستوری، به عنوان محور اصلی در شیوه دستور- ترجمه، می‌توان تدریس زبان را به سه مرحله کلی تقسیم کرد که به ترتیب عبارتند از «آموزش دستور»، «تمرین واژگان و قواعد دستوری» و «کاربرد زبان» که این مرحله خود سه مهارت خواندن، نوشتن و ترجمه را در بر می‌گیرد (نوینر و هون فلد ۱۹۹۳، ص ۲۱).

مرحله اول از تدریس زبان به شیوه دستور- ترجمه، با آموزش قواعد دستوری آغاز می‌شود. در این مرحله، معلم قواعد دستوری زبان خارجی را برای زبان‌آموزان به زبان مادری توضیح می‌دهد و حتی از معادل‌های اصطلاحات دستوری در زبان مادری استفاده می‌کند. شیوه آموزش دستور غالباً تجویزی است و زبان‌آموزان ملزم به حفظ کردن قواعد دستوری‌اند. به منظور یادگیری دستور زبان، مثال‌هایی نیز به صورت تک جمله‌ای برای هر یک از قواعد دستوری ارائه می‌شود. ضمن آن‌که مثال‌های ارائه شده، اغلب با توجه به هدف درسی که آموزش قاعده خاص دستوری است، ساخته شده‌اند. علاوه بر این، به منظور درک بهتر قواعد دستوری، ترجمه مثال‌های ارائه شده نیز در اختیار زبان‌آموز قرار می‌گیرد. بدین ترتیب زبان‌آموز، به واسطه درک و تصور عمیق‌تری که نسبت به زبان مادری خود دارد، با مقایسه هر یک از مثال‌های ارائه شده به زبان خارجی با ترجمه آن‌ها، که از نظر دستوری مطابق با قواعد زبان مادری است، کاربرد قواعد مطرح شده در زبان خارجی را بهتر درک می‌کند.

با توجه به اهمیت اقسام کلام در دستور سنتی، آموزش قواعد دستوری در شیوه دستور- ترجمه با اقسام کلام آغاز می‌شود، بدین ترتیب زبان‌آموز، در بدو آموزش، با اصطلاحاتی مانند اسم، فعل، حرف، صفت و غیره آشنایی پیدا می‌کند. به دلیل پیروی بسیاری از دستورنویسان از شیوه دستورنویسی زبان لاتین و به عبارتی دستورنویسی سنتی و در نتیجه توصیف ساختار دیگر زبان‌ها بر اساس قواعد این زبان، غالباً آموزش دستور، حجم انبوهی از استثنائات زبانی را به دست می‌دهد. که با توجه به اهمیت حفظ کردن قواعد دستوری در شیوه دستور- ترجمه، مشکلاتی را برای زبان‌آموز به دنبال دارد. لازم به ذکر است که آموزش قواعد دستوری در این شیوه، سطح‌بندی شده و به صورت پله‌ای صورت می‌گیرد. در این شیوه، با توجه به تعریف زبان به عنوان نظامی مرکب از واژگان و ساختارهای نحوی، آموزش هر بخش از قواعد

دستوری به منزله تکمیل ساختمان زبان و افزایش تدریجی دانش زبانی زبان‌آموزان است. از آنجا که یادگیری واژگان در کنار یادگیری قواعد دستوری زبان خارجی، از دیگر اهداف آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه محسوب می‌شود، پس از ارائه قواعد دستوری، فهرستی از واژگان نیز به همراه مترادف آن‌ها در زبان مادری، در اختیار زبان‌آموز قرار می‌گیرد. روش مذکور در واقع نوعی الگوبرداری از واژه‌نامه‌های دو زبانه است. از آنجا که هر واژه معمولاً دارای معانی متعددی است و معنای آن نیز غالباً در پیکره متن مشخص می‌شود، حفظ کردن معانی واژگان به شیوه مذکور، از دو جهت مورد انتقاد است: اول این که محفوظات در کوتاه مدت، به دست فراموشی سپرده می‌شود، دوم آن که ممکن است زبان‌آموز با استفاده از واژگان پراکنده و بدون بافت، جملاتی را در زبان خارجی تولید کند که اگرچه از نظر دستوری منطبق با ساختار زبان خارجی‌اند، اما از نظر کاربرد، با معیارهای زبان خارجی انطباق نداشته باشند.

مرحله دوم آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه، به تمرین قواعد دستوری و واژگان اختصاص دارد. در این مرحله، زبان‌آموزان با استفاده از قواعد دستوری و همچنین مجموعه واژگانی که در هر جلسه یادگرفته‌اند، جملات ساده‌ای را به زبان خارجی تولید می‌کنند، یا این که مجموعه‌ای از جملات ساده را، که معمولاً دارای ارتباط موضوعی با یکدیگر نیستند، از زبان مادری به زبان خارجی و بالعکس ترجمه می‌کنند.

آخرین مرحله از آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه، تقویت مهارت‌های خواندن، نوشتن و ترجمه است. برای تقویت مهارت خواندن، معمولاً از متون ادبی استفاده می‌شود. انتخاب این متون باید به گونه‌ای باشد که علاوه بر انطباق با هدف درس، یعنی آموزش دستور، از نظر زبانی نیز با دانش زبانی زبان‌آموز انطباق داشته باشد، به همین جهت در برخی موارد، متون انتخاب شده، با نظر معلم، ساده‌تر می‌شود. زبان‌آموز با خواندن متون ادبی، توانایی درک مطلب و در نتیجه مهارت خواندن را در خود تقویت می‌کند. از آنجا که استفاده از متون ادبی برای تقویت مهارت خواندن، مستلزم کسب دانش کافی در زمینه دستور زبان و واژگان است، به همین علت، تقویت این مهارت هم معمولاً از دوره مشخصی آغاز می‌شود. چنانچه نوینر و هون فلد نیز (همان، ص ۲۹) از گوستاو تانگر، یکی از طرفداران شیوه دستور- ترجمه، نقل

می‌کنند: یک متن، زمانی در آموزش زبان قابل استفاده است که محتوای آن به طور کامل درک شده باشد.

از آنجا که خالق متون ادبی، قشر تحصیل کرده، ادیبان و نویسندگان جامعه‌اند و به زعم طرفداران شیوه دستور- ترجمه ظاهراً عاری از اشتباهات دستوری‌اند، چنین متونی به عنوان منابع اصلی در تمرین ترجمه و سایر تمرینات مربوط به مرحله کاربرد زبان یعنی خواندن، نوشتن و ترجمه مورد استفاده قرار می‌گیرد. به همین منظور متون مختلفی از نویسندگان مشهور خارجی، در زمینه‌های گوناگون انتخاب و برای تمرین ترجمه و آموزش زبان خارجی به کار می‌رود. به دلیل تأثیرپذیری متون ادبی از فرهنگ و جامعه، و در نتیجه حضور مقولات فرهنگی مختلف در این متون، ترجمه متون ادبی نیز نوعی آشنایی زبان‌آموزان با فرهنگ و جامعه زبان خارجی، و به صورتی غیرمستقیم، آموزش بین فرهنگی است، چرا که تعامل زبان‌آموزان با عناصر فرهنگی موجود در متون ادبی به هنگام خواندن و ترجمه متن، موجب بحث و مطالعه عمیق‌تر زبان‌آموزان در زمینه فرهنگ بیگانه و در نهایت آشنایی با فرهنگ و جامعه زبان خارجی می‌شود. البته آشنایی با فرهنگ و یا اصولاً اهمیت مقولات فرهنگی در جهت رشد مهارت‌های زبانی و یا تعمیق دانش زبان‌آموزان درباره گویشوران آن زبان، هیچگاه به صراحت بخشی از اهداف شیوه دستور- ترجمه نبوده است.

به منظور ایجاد توانایی در زبان‌آموزان در جهت انتقال کتبی پیام و در نتیجه تقویت مهارت نوشتن، عمل نوشتن ابتدا به صورت هدایت شده و سپس به صورت آزاد انجام می‌شود. در حالت هدایت شده که عمدتاً به مراحل اولیه آموزش زبان اختصاص دارد، موضوع، سرآغاز متن و واژگان اصلی که زبان‌آموزان احتمالاً در طول نوشتن با آن‌ها سروکار دارند، در اختیار آن‌ها قرار می‌گیرد. در حالت دوم، انتخاب موضوع غالباً به زبان‌آموزان محول می‌شود. تقویت مهارت ترجمه نیز شامل ترجمه متن از زبان مادری به زبان خارجی و بالعکس می‌باشد. شایان ذکر است، تمرین ترجمه در مراحل اولیه آموزش، معمولاً از زبان خارجی به زبان مادری صورت می‌گیرد و در مراحل بعدی با افزایش دانش زبان‌آموزان در زمینه زبان خارجی، ترجمه از زبان مادری به زبان خارجی نیز انجام می‌شود. تمرین ترجمه علاوه بر تقویت مهارت خواندن در زبان‌آموزان و تعامل آن‌ها با قواعد دستوری زبان خارجی، یادگیری

واژگان جدید و در نتیجه افزایش دانش زبانی آن‌ها را نیز به دنبال دارد. به منظور یادگیری صحیح قواعد نگارش و شیوه املای واژگان، بخشی از تمرینات مرحله سوم به آموزش درست‌نویسی اختصاص می‌یابد. در ضمن، ذکر این نکته ضروری است که میزان اهمیت مهارت‌های خواندن، نوشتن و ترجمه در مرحله سوم ثابت و به یک اندازه نیست، و در واقع معلم می‌تواند به تشخیص خود و بنا به نیازها و شرایط زبان‌آموزان، وزن و ارزش هر یک از مهارت‌های سه‌گانه را در تدریس تعیین نماید.

مراحل سه‌گانه آشنایی با دستور، تمرین و کاربرد زبان نسبت به یکدیگر از اولویت و ترتیب زمانی برخوردارند، به عبارتی دیگر از آنجا که زبان‌آموزان در بدو آموزش، از دانش زبانی کافی در زمینه قواعد دستوری و واژگان برخوردار نیستند، مرحله سوم، یعنی کاربرد زبان و به خصوص تمرین ترجمه متون ادبی، نسبت به دو مرحله دیگر با تأخیر آغاز می‌شود و حتی اگر در مراحل اولیه آموزش زبان، تمرین ترجمه صورت پذیرد، این تمرینات بیشتر به ترجمه تک‌جمله‌ای‌ها از زبان مادری به زبان خارجی و بالعکس محدود می‌شود. با توجه به مطالب بالا، می‌توان مراحل سه‌گانه آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه را با تغییراتی در جدول ارائه شده از سوی نوینر و هونفلد (همان، ص ۲۱) به شکل زیر توضیح داد:

جدول شماره ۱

مرحله اول: آموزش دستور	مرحله دوم: تمرین قواعد	مرحله سوم: کاربرد
آموزش قواعد دستوری	جمله سازی	خواندن / نوشتن / ترجمه
مرحله پایه		مرحله تکمیلی

همانگونه که از جدول شماره ۱ برمی‌آید، آموزش زبان به شیوه دستور - ترجمه، خود به دو مرحله پایه و تکمیلی قابل تقسیم است. مرحله پایه به آموزش قواعد دستوری، واژگان (پایه) و تمرینات ساده در قالب جمله‌نویسی و ترجمه جملات ساده اختصاص دارد و سپس با گسترش دانش زبانی زبان‌آموزان، مرحله تکمیلی که شامل درک مطلب، نگارش و ترجمه است، آغاز می‌شود.

دکه- کورنیل (۲۰۰۴، ص ۵) به نقل از لارزن - فریمن، مراحل مختلف آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه را به شکل دیگری توصیف کرده است. تقسیم‌بندی این مراحل که با نگاهی دقیق‌تر به شیوه دستور- ترجمه صورت گرفته است، به ترتیب عبارت است از:

- با شروع درس، بخشی از یک متن ادبی به زبان خارجی در کلاس خوانده می‌شود،
- سپس زبان‌آموزان به ترجمه متن ادبی می‌پردازند. هدف از تمرین ترجمه، ایجاد و تقویت مهارت ترجمه در زبان‌آموزان است،
- زبان‌آموزان پرسش‌های خود را درباره درس مطرح می‌کنند. علی‌رغم این‌که زبان‌آموزان دارای دانش زبانی کافی‌اند، اما پرسش و پاسخ‌ها به زبان مادری انجام می‌گیرد،
- به منظور تقویت مهارت خواندن و درک مطلب، زبان‌آموزان به پرسش‌های مربوط به متن به صورت کتبی پاسخ می‌دهند. بنابراین، مهارت نوشتن نیز در آن‌ها تقویت می‌شود،
- معلم پاسخ‌های داده شده را تصحیح می‌کند. به واسطه محوریت نقش معلم در کلاس، معمولاً پاسخ‌های مد نظر معلم، پاسخ‌هایی صحیح تلقی می‌شوند،
- زبان‌آموزان واژگانی را از زبان خارجی به زبان مادری ترجمه می‌کنند. هدف از ترجمه واژگان، پیدا کردن معادل‌های معنایی مناسب در دو زبان خارجی و مادری است،
- زبان‌آموزان با مقایسه دو زبان در سطوح ساخت واژه، آواشناسی و نحو، به تشابهات و تفاوت‌های میان زبان مادری و زبان بیگانه پی می‌برند،
- قواعد دستوری با بهره‌گیری از مثال و ترجمه آن‌ها به زبان مادری آموزش داده می‌شود،
- با کمک واژه‌نامه‌های دو زبانه، دانش واژگانی زبان‌آموزان افزایش می‌یابد.

با توجه به آنچه گفته شد، هدف اصلی از آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه، ایجاد و تقویت مهارت‌های کتبی، یعنی خواندن و نوشتن در زبان‌آموزان است. به عبارتی دیگر، توانش زبانی در شیوه دستور- ترجمه، تنها مهارت‌های خواندن و نوشتن را در بر می‌گیرد. مهارت‌های شنیدن و صحبت کردن، یا مد نظر نیستند و یا از نظر اهمیت در مراحل بعدی قرار می‌گیرند. دلیل این امر از یک سو به نیاز مخاطبان و تخصص و عدم آشنایی معلمان با سایر شیوه‌ها و از سوی دیگر به عوامل و فاکتورهای دخیل در شکل‌گیری شیوه دستور- ترجمه برمی‌گردد. به

طور کلی، طیف وسیعی از مخاطبان شیوه دستور- ترجمه را زبان‌آموزانی تشکیل می‌دهند که بیشتر علاقه‌مند به مطالعه منابع به زبان اصلی و یا ترجمه کتاب‌های مختلف از زبان خارجی به زبان مادری و بالعکس می‌باشند. از آنجا که مطالعه منابع و ترجمه آن‌ها، مستلزم تقویت مهارت‌های شنیدن و صحبت کردن نیست، طبعاً این دو مهارت در شیوه دستور- ترجمه از اهمیت چندانی برخوردار نیستند.

دیدگاه طرفداران شیوه دستور- ترجمه نسبت به زبان نیز از جمله عوامل تأثیرگذار بر اولویت مهارت‌های کتبی نسبت به مهارت‌های شفاهی در آموزش زبان محسوب می‌شود. به عقیده یونگ (-، ص ۱۳۷)، طبق تصور رایج در قرن ۱۹، زبان به مفهوم کلی، تنها زبان نوشتاری را در بر می‌گرفت و زبان گفتاری به دلایل مختلف، از جمله عدم رعایت دقیق دستور زبان، به طور کلی منبعی برای آموزش و یا بحث و بررسی در آموزش زبان محسوب نمی‌شد. از همین روست که در آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه، بعد محاوره‌ای زبان خارجی، تقریباً به طور کامل از روند آموزش کنار گذاشته می‌شود.

به دلیل اهمیت یادگیری قواعد دستوری، حفظ کردن واژگان و تمرین ترجمه در شیوه دستور - ترجمه، تمریناتی نیز که برای زبان‌آموزان در نظر گرفته می‌شود، در زمینه موارد مذکور می‌باشد، نمونه‌هایی از این تمرینات عبارتند از:

- ترجمه تک‌جمله‌ها از زبان مادری به زبان خارجی با رعایت قواعد دستوری،
- ترجمه متن‌های دارای نکات دستوری خاص، از زبان مادری به زبان خارجی،
- ترجمه متون ادبی از زبان خارجی به زبان مادری،
- خواندن متون ادبی به زبان اصلی،
- خلاصه کردن متون و بیان شفاهی به زبان خارجی،
- نگارش (هدایت شده و آزاد)،
- دیکته،
- تکمیل جملات با پرکردن جاهای خالی،
- تمرین از طریق تغییر در عناصر تشکیل دهنده جملات، به عنوان مثال تغییر زمان افعال، ضمائر و غیره (لاوریچ و اسلامانیک، ۲۰۰۳، ص ۱۰).

همانگونه که از مطالب فوق برمی‌آید، تمرینات مورد استفاده در شیوه‌ دستور- ترجمه را می‌توان در زمینه مهارت‌های خواندن، نوشتن و ترجمه، تقسیم‌بندی کرد. علاوه بر خواندن و خلاصه کردن متون ادبی، متونی که از زبان خارجی به زبان مادری ترجمه می‌شوند، عموماً در راستای تقویت مهارت خواندنند. ضمن آن‌که بیان شفاهی متون، به صورت غیر مستقیم به تقویت مهارت صحبت کردن نیز کمک می‌کند. ارائه نوشتاری خلاصه متون ادبی، ترجمه از زبان مادری به زبان خارجی و نگارش آزاد و هدایت شده نیز از جمله تمرینات مورد استفاده در تقویت مهارت نوشتن می‌باشد. شایان ذکر است که ترجمه تک‌جمله‌ها و متون ادبی، از زبان مادری به زبان خارجی و بالعکس، و نیز تمرینات مربوط به قواعد دستوری، غالباً به منظور تقویت واژگان و یادگیری بهتر دستور زبان صورت می‌گیرد.

از بعد تربیتی، آموزش به شیوه‌ دستور- ترجمه کاملاً معلم محور است. به عبارتی دیگر، معلم تنها فرد دارای توانایی، دانش و معلومات زبانی در محیط آموزشی محسوب می‌شود که وظیفه انتقال دانش به زبان‌آموزان را بر عهده دارد. زبان‌آموزان نیز افرادی فاقد دانش زبانی و یا دارای دانش زبانی ناقص تلقی می‌شوند که این نقص باید به وسیله معلم برطرف شود. همچنین به جهت محوریت معلم در کلاس، سلیق، خلاقیت‌ها و ابتکارات فردی زبان‌آموزان اغلب مد نظر قرار نمی‌گیرند. در ضمن به دلیل عدم نیاز زبان‌آموزان به کسب مهارت‌های شنیدن و صحبت کردن، کلاس‌های درس به صورت ردیفی است و زبان‌آموزان با یکدیگر ارتباط دیداری و زبانی ندارند.

از دیدگاه فناوری آموزشی و آموزش نوین حضوری، برای هر روش آموزشی دو نوع استفاده از بستر الکترونیکی و امکانات فناوری در زمینه تدریس مطرح است: نوع اول که دیدگاه جدیدی نیز محسوب نمی‌شود، به چگونگی استفاده از امکانات فنی و به روز، در آموزش زبان به طور اخص و در شیوه‌های آموزشی به طور اعم می‌پردازد. نوع دوم که دیدگاهی جدید و متمایز با نوع اول است، انتقال محیط آموزش زبان و یا به عبارت دقیق‌تر، استفاده از شیوه‌های آموزش زبان در بستر الکترونیکی را مورد بررسی قرار می‌دهد. به همین دلیل، شناخت کامل قابلیت‌ها و شرایط استفاده از هر شیوه آموزشی با تمامی ابعاد آن (انتقال و ارائه محتوا، تمرین محتوا و ارزشیابی) در محیط فیزیکی و آشنایی با امکانات فنی و عملی

بستر الکترونیکی، ضروری و قدم اول ورود به مبحث استفاده از شیوه‌های آموزشی در بستر اینترنت است.

امروزه شاید به تصور بسیاری از علاقه‌مندان به آموزش الکترونیکی، استفاده از فناوری روز و ابزارهای مدرن از جمله اینترنت، در شیوه دستور- ترجمه توجه چندانی نداشته باشد. دلیل آن نیز بیشتر تصور نادرستی است که عموم زبان‌آموزان نسبت به شیوه دستور- ترجمه دارند. اهمیت مهارت‌های کتبی و تکیه بر آموزش دستور و تمرین ترجمه در این شیوه و در نتیجه عدم توجه به ایجاد و تقویت مهارت‌های شفاهی که از جمله نیازهای مخاطبان امروز است، ظاهری سنتی - البته به تعبیر عمومی - به شیوه دستور- ترجمه داده است. حال آن‌که این شیوه نیز همانند سایر شیوه‌های آموزش زبان، به تناسب شرایط خود امکان بهره‌گیری از امکانات گسترده اینترنت را دارد. در حال حاضر، سایت‌های متعدد در اینترنت، امکان یادگیری زبان‌های مختلف را برای طیف‌های گوناگونی از علاقه‌مندان به آموزش زبان فراهم کرده است. از جمله بخش‌های موجود در این سایت‌ها، بخش دستور زبان است که به آموزش قواعد دستوری می‌پردازد. علاوه بر این، سایت‌های دیگری نیز در اینترنت وجود دارند که صرفاً به آموزش قواعد دستوری اختصاص یافته‌اند. همچنین تمرینات مختلف موجود در سایت‌ها، امکان تکرار و یادگیری بهتر قواعد دستوری - و در برخی موارد ارزیابی زبان‌آموزان از میزان موفقیت خود - را فراهم کرده‌اند. از آنجا که افزایش دانش زبانی در زمینه واژگان، یکی دیگر از اهداف آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه محسوب می‌شود، وجود واژه‌نامه‌های مختلف در اینترنت، به گسترش واژگان زبان‌آموزان کمک می‌کند. مطالب گوناگون سایت‌های مختلف نیز زمینه مناسبی را برای تقویت مهارت خواندن در زبان‌آموزان ایجاد کرده است. علاوه بر این، زبان‌آموزان می‌توانند از طریق امکاناتی نظیر پست الکترونیکی و چت به مکاتبه با یکدیگر و تمرین نگارش بپردازند. شایان ذکر است، پست الکترونیکی، امکان تمرین ترجمه را نیز میسر ساخته است، به طوری که زبان‌آموزان پس از دریافت متن از سوی معلم از طریق پست الکترونیکی و ترجمه آن، متن ترجمه شده را از همان طریق برای معلم ارسال می‌کنند.

در جدول خلاصه شده زیر، قابلیت استفاده از بستر اینترنت در شیوه دستور- ترجمه، از طریق مقایسه این شیوه در دو نوع آموزش سنتی (c-Learning) و نوین حضوری (o-

Learning) مورد بررسی قرار گرفته است (حقانی، ۱۳۸۳):

جدول شماره ۲

فاکتور: دانش (محتوا)		
o-Learning	c-Learning	نوع آموزش پارامتر
تقسیم شده - جزئی	یکجا - کلی	اندازه
نامحدود - تقریباً وابسته	محدود - وابسته	گسترش
فاکتور: نظارت		
متعلم محور - فعالانه	معلم محور - بیشتر انفعالی	یادگیری
آزمون محور - تقریباً نامحدود	آزمون محور - محدود	سنجش
فاکتور: آموزش		
دارای دانش ناقص، نیازمند تکمیل	(بیشتر) فاقد دانش	متعلم
حضور، درخواستی، جزء به جزء	حضور، اکثراً یکجا	ارائه
باز (تعریف شده) و متغیر	بسته	محیط
فاکتور: نگرش		
نزد متعلم (بر اساس طرح درس)	نزد معلم	مسئولیت
نامحدود	بسیار محدود	دسترسی

همانگونه که از جدول فوق برمی‌آید، از آنجا که محتوای درس در آموزش نوین حضوری، به صورت مدولار و تقسیم شده عرضه می‌گردد (پارامتر اندازه)، زبان‌آموزان به دلخواه و به تناسب نیاز خود به بخش‌های مختلف درس دسترسی دارند. وجود سایت‌های مختلف در اینترنت، اعم از سایت‌های آموزش زبان، سایت‌های خبری و همچنین واژه‌نامه‌ها، پارامتر گسترش را نیز نامحدود ساخته است، به طوری که زبان‌آموزان با رجوع به این سایت‌ها، ضمن آموزش قواعد دستوری و تکمیل آن‌ها، به افزایش دانش واژگانی خود نیز می‌پردازند.

شایان ذکر است که وجود متن‌های به روز در اینترنت، موجب آشنایی زبان‌آموزان با واژگان جدید و کاربرد آن‌ها در زبان می‌شوند.

تغییر نگرش نسبت به نقش متعلم در روند آموزش، از دیگر ویژگی‌های استفاده از اینترنت در آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه است. همانطور که قبلاً اشاره شد، آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه در محیط‌های سنتی، از بعد تربیتی کاملاً معلم محور است، به طوری که زبان‌آموزان نقش چندانی در روند آموزش ایفا نمی‌کنند. حال آن‌که با استفاده از بستر اینترنت در شیوه دستور- ترجمه، پارامتر یادگیری، تا حد زیادی متعلم محور می‌شود، چرا که بخشی از روند آموزش، از جمله رجوع به سایت‌های مختلف و برقراری ارتباط با سایر زبان‌آموزان - به خصوص در ساعات خارج از کلاس - بر عهده متعلم قرار می‌گیرد. از بعد سنجش نیز نرم‌افزارهای موجود در اینترنت، امکان ارزیابی نامحدود متعلم از فعالیت‌های آموزشی خویش را فراهم کرده است. به تعبیری، زبان‌آموزان می‌توانند به میزان دلخواه و تا یادگیری کامل، به حل تمرینات پردازند و نتیجه را از طریق نرم افزارهای ارزیابی دریافت کنند، حال آن‌که در محیط‌های آموزشی سنتی، به دلایل گوناگون از جمله محدودیت زمانی کلاس‌ها، تعداد زبان‌آموزان و شرایط فیزیکی معلم، امکان ارزیابی تقریباً نامحدود از فعالیت‌های آموزشی زبان‌آموزان میسر نیست.

از نقطه نظر فاکتور آموزش، شرایط متعلمان از جمله میزان دانش و پیش زمینه قبلی آن‌ها درباره موضوع درس، در محیط آموزش سنتی، یکسان فرض می‌شود، حال آن‌که بستر اینترنت و شرایط باز حاکم بر آن، این امکان را به متعلمان داده است تا متناسب با سطح معلومات خود، به یادگیری مواد درسی و نیز ترجمه پردازند. با توجه به این مسأله، پارامتر ارائه نیز متناسب با نیاز زبان‌آموزان، به صورت درخواستی و جزء به جزء خواهد بود. از منظر فاکتور نگرش، علاوه بر متعلم محور بودن پارامتر مسئولیت، گسترش شبکه اینترنت، پارامتر دسترسی زبان‌آموزان به محیط درس را نیز نامحدود کرده است.

علاوه بر قابلیت‌های ذکر شده در زمینه استفاده از اینترنت در آموزش زبان به شیوه دستور- ترجمه، سرعت بالای دسترسی به منابع و در نتیجه صرف وقت و هزینه کمتر، از دیگر مزایای استفاده از شیوه دستور- ترجمه در بستر آموزش نوین حضوری است.

با توجه به گام‌های تعریف شده در آموزش زبان به شیوهٔ دستور- ترجمه در بستر فیزیکی، می‌توان امکان انتقال هر کدام از این گام‌ها را در بستر الکترونیکی به صورت زیر مورد بررسی قرار داد:

- با شروع درس، بخشی از یک متن ادبی از طریق اینترنت و به دو صورت صوتی و متنی در اختیار زبان‌آموزان قرار می‌گیرد. زبان‌آموزان پس از گوش کردن به نحوهٔ خواندن متن توسط معلم که به دو صورت ضبط شده یا حضوری^۱ انجام می‌شود، به صورت انفرادی به تقویت روخوانی و روانخوانی می‌پردازند،

- زبان‌آموزان پس از ترجمهٔ متن ادبی، متن ترجمه شده را به همراه پرسش‌های احتمالی خود در مورد درس، از طریق پست الکترونیکی برای معلم ارسال می‌کنند،

- به منظور تقویت مهارت خواندن و درک مطلب، زبان‌آموزان به پرسش‌های مربوط به متن به صورت کتبی پاسخ می‌دهند و پاسخ‌ها را با پست الکترونیکی برای معلم ارسال می‌کنند،
- معلم پس از تصحیح پاسخ‌ها، نتیجه را با پست الکترونیکی برای زبان‌آموزان می‌فرستد،
- زبان‌آموزان با مقایسهٔ دو زبان در سطوح ساخت واژه، آواشناسی و نحو به تشابهات و تفاوت‌های زبان مادری با زبان بیگانه پی می‌برند،

- قواعد دستوری از طریق اینترنت، با کمک معلم و یا بدون دخالت وی، آموزش داده می‌شود و از طریق واژه‌نامه‌های موجود در اینترنت، دانش واژگانی زبان‌آموزان نیز افزایش می‌یابد.

نتیجه‌گیری

آنچه که امروزه در انتخاب و استفاده از شیوه‌ای خاص در آموزش زبان اهمیت دارد، قابلیت آن در ایجاد و تعمیق دانش زبانی در زبان‌آموزان، متناسب با شرایط محیط آموزشی و توجیه‌پذیر بودن آن از بعد زمان و سرعت آموزش است. به عبارتی بهتر، دسته‌بندی شیوه‌های مختلف تحت عناوین سنتی و مدرن، دیگر توجیه مناسبی برای نشان دادن کارایی شیوه‌های آموزشی و بیانگر توانایی و قابلیت‌های آن‌ها نیست. خصوصیات و اهداف شیوهٔ دستور-

ترجمه به عنوان قدیمی‌ترین شیوه آموزش زبان خارجی در ایجاد «مهارت‌های کتبی»، «آموزش قواعد دستوری با دیدگاهی دو زبانی»، «تمرین قواعد با تکیه بر تشابهات و تفاوت‌های ساختاری در دو زبان مادری و خارجی» و نیز «کاربرد این مهارت‌ها در بعد تولید کتبی زبان»، استفاده از این شیوه در بستر الکترونیکی را امکان‌پذیر ساخته است. از مزایای به کارگیری شیوه دستور- ترجمه در آموزش نوین حضوری، دسترسی نامحدود به متون درسی، سنجش دقیق‌تر این شیوه و امکان تکرار نامحدود قسمت‌های مختلف هر درس می‌باشد.

منابع

- ۱- حقانی، نادر، ((قابلیت‌های بستر الکترونیکی در آموزش زبان))، *فصلنامه پژوهش زبان‌های خارجی*، شماره ۱۸، تهران، ۱۳۸۳.
- ۲- رویینز، آراچ، *تاریخ مختصر زبان‌شناسی*، ترجمه علی محمد حق‌شناس، تهران، نشر مرکز، ۱۳۷۰.
- 3- Decke-Cornill, *Geschichte der Methoden im Fremdsprachenunterricht*, www.erzwiss.uni-hamburg.de/personal/Decke-cornill/fsu_methoden.pdf, 2004.
- 4- Jung, L., *99 Stichwörter zum Unterricht Deutsch als Fremdsprache*, www.hueber.de/downloads/lehrer/daf/methoden.pdf, s.a.
- 5- Lauritsch, J., Slamanig, A., *Methoden im Wandel der Zeit*, <http://homepage.univie.ac.at/klaus-boerge.boeckmann/web/v/neuemedien/ArbeitLauritschSlamanig.doc>, 2003.
- 6- Neuner, G., Hunfeld, H., *Methoden des fremdsprachlichen Deutschunterrichts, Eine Einführung*, Berlin, Langenscheidt, 1993.